

ԽՈՒՄԲ Բ.	Հոգեբերտ Յ. Յարութիւն, Մատրասցի .	} Կոստանդնուպոլսեցիք .
	Յարութիւն Մ. Մոռատեանց	
	Գեորգ Ազնաւորեան	
	Նապօլ Գաճաճեան	
	Աբրահամ Գաճաճեան	

ՍԵՆԵԿԱՐԵԱԿ ԱՇԱԿԵՐՏԲ .

Սիմոն Փափագեանց	} Կոստանդնուպոլսեցիք :
Խաչիկ Մալխասեան	
Գրիգոր Խօնգէկիւբեան	

ՀԱՆԳԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԳԿԱՆ

ՄԵՆՆ ՊԵՏՐՈՍ ԻՆՔՆԱԿԱՆ ՌՈՒՍԱՅ

Թէ որ աշխարհաշէն անունը սիրով կուտանք այն մարդկանց որ իրենց հայրենեացը եւ կամ բովանդակ աշխարհիս մէկ տեսակ միայն օգուտ մըն ալ ըլլայ նե՛րըած են, ճրջափ եւս առաւել սեպնական պիտի համարինք այս պատուանունը Մեծին Պետրոսի պէս բազաւորի մը որ իր լայնածաւալ տէրութիւնը բոլորովին նորոգեց, եւ տասներկէց միլիոն Ռուսաց գլուխ կենայով՝ ամենազօր հսկայի մը պէս ամէն ուզածն ընել տուաւ անոնց բարեկարգութեան եւ կրթութեան ճամբուն մէջ :

Այս հրաշայի ինքնակային պատմութիւնը արդէն փոքր ի շատե՛ ծանօթ էր մեր ազգին գանազան գրուածքներէ, ու պատուական *Երողաս* շարաքաղիւրը հիմայ ալ կոկ եւ մանրամասն տեղեկութեամբ կրնրատաբակէ հետ գնետէ նոյն նշանաւոր վարուց օգտակար պատմութիւնը : Մենք հոս գոհ ըլլանք ընդհանուր եւ համառօտ ոճով մը քննելով քէ ինչ էր Ռուսաստան Մեծին Պետրոսի բազաւորելէն առաջ, ու յետոյ ինչ եղաւ իր աշխարհաշէն հոգւոյն զօրութեամբը :

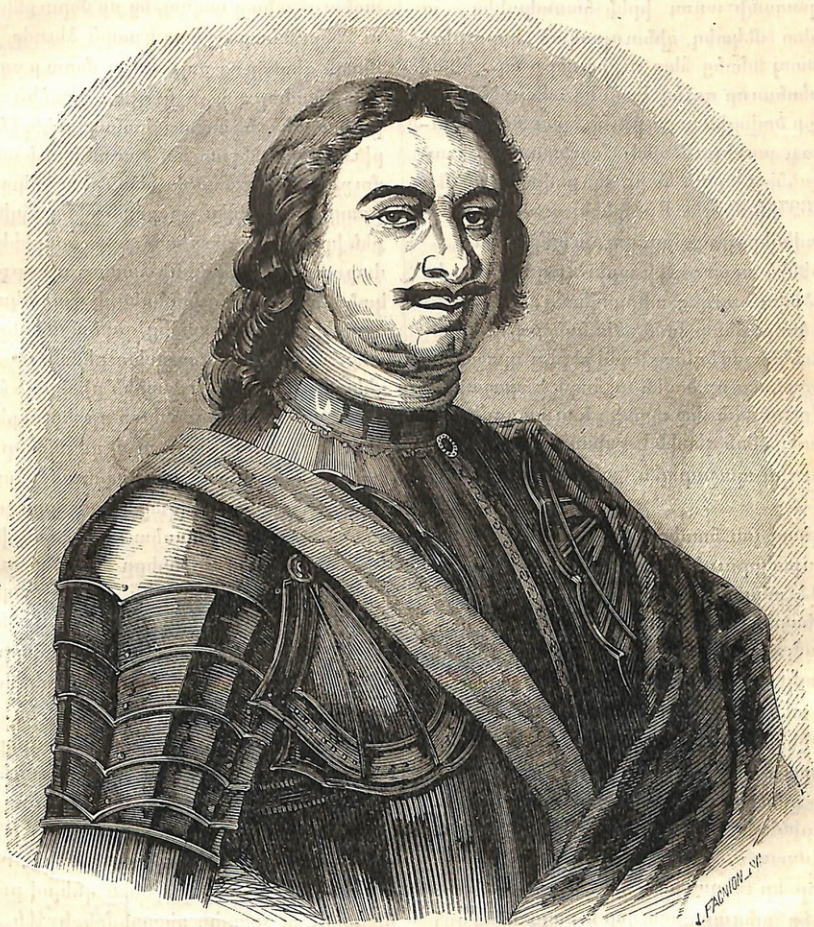
Պորիս Կոստնով, Ալեքս Միխայլովիչ եւ Ֆեոտոր Ալեքսէյեւիչ բազաւորները Ռուսաց մեջ քաղաքակրթութեան սերմունքը ցաներ էին ; բայց շատ ժամանակ պէտք էր որ այն հունտերը ծլէին ճաղկէին պտուղ բերէին. Մեծն Պետրոս այն ժամանակը կարճեցուց, արգելքները վերաց, ամբողջ ազգը գրեթէ յանկարծակի կերպարանափոխ ըրաւ :

Արդէն իր բազաւորած ատենը Ռուսաստանին

Եւրոպայի մեջ գտնուած մասը Գաղղիայէն ուրբ անգամ մեծ էր, Ասիոյ մեջ ունեցած մասն ալ բոլոր Եւրոպայէն ընդարձակ էր. իսկ բնակիչներուն թիւը տասներկէց միլիոն : Երկրին մէկ մեծ պակասութիւնն այս էր որ մեջի գետերուն գլխաւորները, այսինքն Նեւա, Տոնա, Տեւեր, Տոն, վաճառականութեան յարմար չէին՝ դէպ ի ծովը քափելու բերան չունենայնուն համար . ուստի եւ կարելի չէր ըլլար երկրին գլխաւոր բերքերը, որ էին կաշի, ճարպ, մօրթ, արմաթք, վուշ եւ կանեփ, փայտ, բուրդ եւ այլն, դրսի երկիրները տանիլ ծախել, երկրին հարստութիւնը աւելցընել, Եւրոպայի ուրիշ ազգերուն հետ ալ հաղորդակցութիւն ունենալ : Այս հաղորդակցութիւնը անոր համար ալ պակաս էր որ Ռուսաց ազգը սաստիկ տգետ ըլլայուն պատճառաւ, ինքզինքը աշխարհիս ամէն ժողովուրդներէն վեր դնելով՝ ինքզինքը միայն ճշմարիտ քրիստոնեայ ու բարեբաղդ ժողովուրդ կը ճանչնար, Եւրոպայի ազգաց ինչ վիճակի մեջ ըլլալը ոչ գիտեր եւ ոչ գիտնալու փափաք ունէր . ինչ լատաջադիմութիւն որ տեսներ յանկարծ անոնց քով՝ մեր մեջ անոր աղէկը կալ ըսելով կարո՞ւմարներ, ու անոնք որ բարբարոս կըսէին իրեն՝ ինքը վրանին կըծիծաղէր : Բնութեամբ ծանրաբարոյ ծանրազանդալ ըլլալով, միայն ուրիշի վնաս մը հասցընել պէտք եղած ժամանակը գործունէութիւնը ձեռք կառնէր . այս ծանրութիւնը կերպով մը կաւեղնա՛ր՝ լայն լայն հագուստներովն ու երկայն մօրուքներովը, այն-

պէս որ քիչ մը արագ շարժիլն ու վառվըռուն կերպ ունենալը քերելուրիւն ու անվայել բան կըսեալուր Ռուսաց մէջ : Կանայք էրիկ մարդկանց

նկա մեկտեղ չէին գտնուեր ընկերութեանց մէջ, այլ կ'անանոցը փակուած կըկենային Ասիացի ազգաց խմբ. էրիկ մարդիկ ալ կ'անանց պատիւ

Մեծն Պետրոս :

ընելու սովորուրիւն չունէին : Այս վիճակիս մէջ էր Ռուսաստան եօթնևտասներորդ դարուն վերջերը, այսինքն ասկեց հարիւր վարսուն տարի առաջ :

Մեծն Պետրոս մինչև իր տասներեօթը տարեկան հասակը կ'առաժարուրեան բաներուն չէր խտնուեր, բայց Լըֆոտ անունով ձիներացի զօրավարին իրեն տուած խրատներովը, խոր-

հուրդներովը, Եւրոպայի ծաղկեալ ազգաց լաւա-
ջադիմութեանցը վրայ խօսածներովը աչքը շատ
բացուեցաւ. սկսաւ իր չորս դին եղած բարբարո-
սական կերպերէն զգուիլ, ու միտքը դրաւ որ
ինքը ուրիշ ճամբայ մը բռնէ : Լըֆոն հասկըցու-
ցեր էր իրեն թէ տերութեան մը ուժին առաջին
հիմը կանոնաւոր գործն է. Պետրոս իր քովը
լիտուն պատանի առաւ իրեն հասակակից, ու
անոնց հետ մէկտեղ զինուորական կրթութիւն
կրնէր. յետոյ անոնց հետ ուրիշ գործ ալ դնելով
երկու կանոնաւոր գունդ կազմեց : Զօրքէն ետեւ
հարկաւորը ծովային գօրծիւնն էր. բազաւորու-
թիւնը ձեռք առնելուն պէս՝ նաւատորմիդ պա-
տրաստելու հետ եղաւ. եւ իր ձեռքովը շինած մէկ
նաւովը 1693ին մինչեւ Սրբաւեկէ ու մինչեւ Լա-
փոնիոյ ծովեզերքը ճամբորդութիւն մը ըրաւ :

Այն ատենէն աչքը դեպ ի արեւելք դարձուց, եւ
Ազատեւ ծովուն ուզեց տիրապետել, որով ան-
կէցալ Սեւ ծովը կրնար մտնել. Օսմանեցուց դեմ պա-
տերազմ ունենալով՝ գնաց Ագով բերդը պաշարեց
ցամաքէն. տեսաւ որ ծովէն ալ հարկ է պաշարել,
Վոռնեմ քաղաքին մէջ պզտիկ նաւատորմիդ մը
պատրաստեց, Տոն գետէն Ազախու ծովը իջեցուց,
ու երկու ամիս պաշարեցէն ետեւ տիրեց բերդին
(1696) :

Քանի գնաց լաւ հասկըցաւ թէ տերութեան մը
ոյժը քաղաքակրթութիւնն է, ուստի դրսի երկիր-
ներէն ամէն տեսակ զինուորական ու քաղաքա-
կան արուեստներու հմուտ մարդիկ բերել տուաւ
Ռուսաստան. այն ալ բաւական չտեսցեց, 1697ին
եկաւ անձամբ ճամբորդութիւն մը ըրաւ Եւրոպայի
ծաղկեալ տերութեանց երկիրները, Հոլանտա,
Սեղովիա, Վենետիկ եւ Սաքսոնիա : Մինչդեռ Վենե-
տիկ երբայն վրայ էր՝ յուր առաւ Մոսքուային
որ Սբրեյեց ըստած գօրծիւնը (որ կերպով մը Ռու-
սաց եկեղեցիներն էին) նորէն ոտք եկեր են : Գար-
ձաւ Ռուսաստան, տեսաւ որ Ռոմոտանովսքի
իշխանը, որ իր տեղապահն ու փոխանորդն էր,
խոռովութիւնը հանդարտեցուցեր էր, բայց անով գոն
չեղաւ. խռովարարներուն մէկ մասը իր աչքին
առջեւ սպաննել տուաւ, շատն ալ հետու տե-
ղուանք արքորեց. անոնց տեղը քանի եօթը գունդ
հետեւակ գօրծ հանեց, երկու գունդ ալ ձիաւոր,
որով երեսունուերկու հազար հոգի եղաւ իր կա-
նոնաւոր գօրծը :

Այնուհետեւ առանց արգելքի առաջ տարաւ իր
աշխարհաշէն դիւանորութիւնները : Եկեղեցա-
կանաց վիճակին մէջ շատ փոփոխութիւններ

կային ընելիք, բայց դժուարն ալ ան էր : Առաջ
վանքերուն ստացումաճքները զբաւեց, յետոյ
(1700ին) երբոր Աղբիւստա անունով պատրիարքը
մեռաւ՝ տեղը յաջորդ չգրաւ, այլ եպիսկոպոսե-
րու ժողով մը հաստատեց (որ 1720ին ետքը Սուրբ
Սիւննոյոս ըսուեցաւ), եւ այն ժողովոյն վճիռնե-
րուն՝ որոշմունքը իրեն պահեց : Քաղաքացուց ու
ազնուականաց ապապրեց որ մօրութիւն ամիսն,
ու Գերմանացուց հազուստին ձեռովը հազուին.
միայն գեղացուց բոլր տուաւ մօրութ բողոյ՝ բայց
անոր համար տուրք մը դրաւ վրանին : Պոյարնե-
րուն այսիքն ազնուականաց տներէն գեղխո-
րիւնը վերցընել տուաւ՝ ծառաներուն անքիւ բազ-
մութիւնը քիչցընելով : Տերութեան եկամուտները
շատցուց, այնպէս որ քսանընիւթ միլիոն ֆրան-
քէն իր բազաւորութեան վերջի տարիները մինչեւ
վարսուեցնիւթ միլիոնի հասուց : Տուրք ժողովու-
կանոնադրութիւնը նորոգեց. վաճառականութիւնը
ծաղկեցուց, արուեստից գործարաններ հաստա-
տեց, ու օր մը մեծ ուրախութեամբ ըսաւ իր բա-
րեկամ Մենշչիքով իշխանին՝ թէ վրայի հազուստս
ոռուսի չուխայ է : Օգտակար գրքեր բերել տուաւ,
գլխաւոր քաղաքներու մէջ դպրոցներ բացաւ,
տպարաններ հաստատեց, ազնուականաց որդիքը
Եւրոպայի կրթեալ ազգաց դպրոցները յուղարկեց
որ բան սորվին, եւ ամառաւոր կերպով փոք ունե-
ցաւ որ եկեղեցականները ուսեալ ու գիտուն
մարդիկ ըլլան : Առաջին ոռուս լրագիրն եկաւ
1703ին, ու անոր սրբագրութիւնը Մեծն Պետրոս
իր ձեռքովն ըրաւ : Առաջին տոմարը 1710ին
եկաւ, ան ալ *քաղաքական* ըստած գրերով որ բոլր-
րովին Գաղղիացուց գրերուն ոճովն են. վասն զի
անկէց առաջ *Եկեղեցական* ըստած գրերը միայն
կրթանէին որ հին ձեռագրաց տառերուն ձեւն ու-
նին : Մինչեւ 1700 բուականը Ռուսք ալ Վրաց ու
հին Յունաց եկեղեցականներուն պէս՝ աշխարհիս
ստեղծման բուականը կրթանեցընէին, Քրիստոսի
Տեառն մերոյ ճնունդը 5308ին դնելով ըստ Եօթա-
նասնից, ու տարին սեպտեմբերի 1էն սկսելով.
Մեծն Պետրոս Քրիստոսի բուականը սկսաւ բանե-
ցընել տալ, ու տարեկոյս ըրաւ յունարի 1ը :

Պետրոսի մէկ մեծ փափաքն էր Եւրոպայի
տեղի մօտեայ, եւ այս դիտմամբ Պալերիկ ծովուն
եզերքը բաւական ընդարձակութեամբ տեղ մը
ձեռք ձգել : Առաջ ուզեց որ Շուեաի բազաւո-
րը կամաւորապէս տայ իրեն Նարվա քաղա-
քը. երբոր անիկայ չհաւանեցաւ, երկուքին
մէջ պատերազմ մը բացուեցաւ որ քսանըմեկ

տարի քչեց : Սուշի բերան Ռուսները քանի մը անգամ չարաչար յաղթուեցան Շուեռներէն . բայց Մեծն Պետրոս չվառեցաւ . « Գիտեմ որ այս Շուեռները դեռ շատ անգամ մեզ պիտի յաղթեն իրար, բայց վերջը վերջը մեզի պիտի ստրկեցնեն քե ինչպիսի յաղթելու Է իրենց : » Իրօք ալ այնպէս եղաւ, ու իր Շերմէքեով, Կալինցին, Մենշչիքով, Սպիրաքսին, Պրիւս եւ ուրիշ զօրավարներուն ըրած յաղթութիւններով վերջապէս Նեւս գետին բերանով՝ ձեռք ձգեց . այն գետին մեշի պզտիկ կղզիներէն մեկուն վրայ բերդ մը կանգնեց (1703ին, եւ այն եղաւ Սանքք-Փերրպուրկ (այսինքն Սբրդն Պետրոսի քաղաք)՝ ըստած հռչակապ մայրաքաղաքին սկզբնաւարտութիւնը : Պետրոս հոն գետին եղերքը շինուած փայտեւ անակի մը մեշ կըրնակի եղեր որ մինչեւ հիմա պահեր են՝ չորս դիւն աղիւսակերտ շէնքով մը պատած . հանր ծածքին տակն ալ կեցած Է դիւցազնին իր ձեռքովը շինած մակոյղը որ *հահապեռ հաւատորմէն հաւաք* ըսուեցաւ : Փերրպուրկը անառիկ ընկելու Ռուսաց՝ Քրոնշ-բրատին ղիմացը Քրոնշյոր անունով ամրոցը սկսաւ շինել :

Մեծամեծ մարդկանց գործերը քանի որ շատ-
նան՝ գործուեսեալիւնին ալ կաւելալ. այսպէս
եղաւ նաեւ Պետրոսի հսկայաբայ ընթացքը. մեկ
կողմանէ յաղորտիւններ կըներ, քաղաքներու
կըտիրեր, մեկայ կողմանէ իր երկրին քաղաքա-
կրթութեան ու բարեկարգութեանցը կաշխատէր:
Շուտի թագաւորը քաջն Կարոյոս ժԻ անձամբ
պատերազմի ելաւ Ռուսաց դէմ հարիւր հազար
գօրքով. անցաւ Լեհաստանէն, դէպ ի Մոհիլեվ
քաղաքը գնաց. միտքը դրեր էր որ մինչեւ Մոս-
քուս երթալ. հոն միայն պիտի խօսիմ հաշտու-
րեան վրայ կըսէր: Պետրոս սոսի լսեց, « Կարո-
յոս եղբայրս Սեդեակունդի ձամբան կուգէ բռնել,
ըսաւ, բայց զիս Դարեհի տեղ թող չլին: » Յոյսը
Խազախներուն Մազեմիփա անունով արամանին
խոստմունքներուն վրայ դրած՝ Սմոյլեսք քաղա-
քէն դէպ ի Ուքրանիա գնաց. հոն հասկըցաւ Մա-

(Մնացորդը ուրիշ անգամ :))

1 Օտար ազգաց լատուկ անունները հայերեն փոխադրելու մեջ եղած խախտի անխիղճությունը զարմանալի օրինակ մըն այս օրվա Ռուսաստանի մայրաքաղաքին անունն է որ մինչև, ուրիշ անգամ անսակ կրուած կրտսերին է. վասն զի ոմանք տա-
նադարձութեան կանոնով՝ *Սանկտ-Պետերբուրգ* կը կարեն, ոմանք
Պետերբուրգ ք. ոմանք Տանգա նմանք նետևելով, *Քեդուր*